

АПОВЕСЦЬ ПРА ШЧАСЦЕ

*Радзіма! Прымай да сябе,
На сцежкі свае залатыя.*

Максім Лужанін

1

Чалавек спыніўся на пагорку і азірнуўся. Перад ім, як на далоні, ляжала невялічкая вёска — хатак паўтара-ста, а мо і таго менш. Падслепаватыя вокны сіратліва глядзелі на бязлюдную вуліцу, а гарбатыя саламяныя стрэхі зябка туліліся адна да другой. Падкасіліся ногі, і чалавек сеў.

Цяжка пакідаць родных, бацькоўскую зямлю. Хоць і зямлі той, як пані сесці — адна чацвярціна. А ўсё ж цяжка. Вярнуцца? А што рабіць далей? Дзяцей, як бобу. Адно другога не падыеме. Старэйшы, Міколка, яшчэ пеша пад стол ходзіць, а меншай, Марыльцы, толькі чацвёрты месяц пайшоў. Малыя дзеці — малы клопат. А падрастуць... Не, вярнуцца — зусім загінуць.

І раптам сэрца паласнула жахлівая здагадка: «А што калі вярбоўшчык усё набрахаў пра тую самую Аргенціну?». І тут жа адагнаў гэтую думку: «Не можа быць: Ігнат Сяліцкі — не дурань, не пазычыў бы грошай на дарогу. Ігнат, ён такі, што ад чужога яйка адалье, а тут раптам адваліў аж паўтысячы».

Пра тое, што за кожную сотню пазычаных грошай трэба будзе даплаціць яшчэ пяць злотых, не хацелася думаць. І чалавек цяжка, быццам зямля моцна трымала

яго, падняўся. Яшчэ раз сумным позіркам акінуў родную вёску, самотныя бары над Цною і пайшоў у бок чыгункі. Прыдарожныя арабіны развітальна махалі яму чырвонымі касынкамі, а ён цяжка крочыў размытым асеннімі дажджамі бальшаком і думаў сваю гаротную мужыцкую думу. І чым болей думаў, тым маркотней рабілася на сэрцы. Ды і чаму было радавацца? Як прадзеда, дзеда, бацьку, так і яго, Мікалая Лагвіновіча, абыходзіла шчасце. Яно, нібыта цень, уцякала ад мужыцкага сына, колькі б за ім, гэтым ценем, ні гнаўся... Рос хлопец, як на дражджах. І вырас, як на лес гледзячы — статны, прыгожы. Куды тым панічам да яго?! Хіба што ў падноскі. У поясе хлопец танейшы за асу, а ў плячах цэлы сажань, каваля Мікіту нават абагнаў. Толькі не знайшоў ён шчасця ў сваіх родных Малькавічах, хоць і біўся, бы тая рыбіна аб лёд: і на панскіх палетках, і ў панскім лесе — усюды ад пана адна пашана.

І вось наважыўся чалавек на дваццаць дзевятым годзе свайго жыцця пашукаць шчасця. Простага чалавечага шчасця. І паехаў. Толькі — ці ў той бок?

2

У дарозе, як на марозе, з той, мабыць, розніцай, што на марозе не даюць спакою нагам ды рукам, а ў дарозе — языкам. Чаго толькі не наслухаўся Мікалай ад сваіх спадарожнікаў! Былі гэта пераважна такія ж, як і ён, беднякі, што абнасіліся дазвання, дажыліся да ручкі і цяпер згодны паехаць хоць на край свету, працаваць на любых работах, адно каб зарабіць, вырвацца з учэпістых лап нястачы. Па дарозе з Гдыні ў Гаўр адзін белабрысы паляк марыў уголас.

— Аргенціна — зямны рай. Вярбоўшчык расказваў, што няма ёй роўнай ва ўсім белым свеце. Папрацюю там з годзік і заживу не горш, чымся наш шляхціч... Ах, ці хутка ўбачым яе!..

Мікалай жа падумаў пра сваё. «Карову дзецям трэба будзе купіць. Хату праз год-два варта перасыпаць: зусім асунулася — прыдавіць яшчэ калі-небудзь... А пазычаныя грошы прыдзецца ўсё-такі вяртаць у першую чаргу».

У Гаўры вялікі акіянскі параход «Гроікс» прыняў у свае трумы больш дзвюхсот славян-эмігрантаў, што ехалі шукаць шчасця за акіянам. На трэцім тыдні параход прышвартаваўся ў Буэнас-Айрэсе.

«Зямны рай» нават пры першым знаёмстве больш нагадваў пекла. Стаяў снежань 1929 года. На радзіме снежань — пара калядных маразоў і завірух. А тут — сярэдзіна аргенцінскага лета, трыццаціпяціградусная спякота. Выгараюць пампасы — бязлесныя паўднёваамерыканскія стэпы. Густыя аргенцінскія ветры разносяць па высокіх пампах жорсткія «кардо» — перакаці-поле. І толькі квебрахавыя лясы сваёй ранішняй і вячэрняй засенню ў нейкай меры нагадваюць прахалоду родных дубовых гаёў, якімі так багата Луніначчына.

На работу ўладкаваўся не адразу: тут і без яго тысячы людзей у славурых «альпаргатэс» — вярочачных лапцях — месяцамі шукалі работу па ўсёй Аргенціне. Сусветны эканамічны крызіс не прамінуў і гэтую краіну. Закрываліся дзесяткі фабрык і заводаў, людзі галадалі, і ў той жа час тысячы тон збожжа і льнянога сям'я капіталісты ўжывалі заместа паліва на параходах і паравозах.

Нарэшце, знайшоў работу на будаўніцтве чыгункі ў правінцыі Энтрэр'ёс. Але за месяц Мікалай зарабіў якраз столькі, каб купіць сабе пару «альпаргатэс» і як-небудзь звесці канцы з канцамі, каб не памерці з голаду. Тады і напісаў ён сваёй жонцы, Алене Данілаўне, той самы ліст, які чыталі не толькі ў Малькавічах, але і ва ўсіх навакольных вёсках: «Перадай усім нашым людзям: хай не зрываюцца з месца. Тут не зямны рай, сапраўднае пекла. У пісьме ўсяго не апішаш. Жывем мы тутака, як Зенька ў нашых Малькавічах». Зенькам у вёсцы клікалі бяздомнага сабаку, якога гналі ад кожнай падваротні.

Толькі праз год Лагвіновіч змог адправіць на радзіму сто песо, каб хоць крышачку супакоіць свайго няўдачлівага крэдытора.

3.

Даўняя мара аб тым, што, накапіўшы грошай, ён вернецца дамоў і абзавядзецца гаспадаркай, развеялася, як ранішні туман. Месяцамі калясіў Мікалай у пошуках заробку па пыльных дарогах чужога краю, абіваў парогі розных кантор. Дзесяткі тысяч кіламетраў праехаў на дахах вагонаў. І ўсё дарэмна.

— Няма работы! Няма! — толькі і чуў у адказ.

А калі і здаралася знайсці яе, работу, дык ненадоўга: тры-пяць месяцаў — і правальвай. У эстансіі землеўла-

дальніка Фрэдэрыка Трайсе і на бровары Францішка Фугаса затрымаўся крыху больш — да 1934 года. Але што гэта была за работа?! Васемнаццаць гадзін у суткі знясільваючай працы. Аплата ж — дзесятак сентаво (капеек).

Дабрадушныя аргенцінцы-беднякі шкадавалі беларуса, дзяліліся з ім апошнім. Сярод беднякоў яно і ў чужым краі горнецца чужы да чужога, як у лесе сляпы да сляпога. А ў гурце і гора лягчэй гараваць. Стары батрак Хосэ Фернандэс, пазелянелы, як рута, ад недаядання, расказваў неяк Лагвіновічу:

— Зямля наша багатая. Ды толькі не належыць яна нам, працоўнаму люду. Аргенціна — ад лацінскага слова аргентум, што азначае срэбра. А я вось усё сваё жыццё корпаюся ў гэтай зямлі і не знайшоў сабе ні шчасця, ні багацця. Срэбра тут, праўда, ёсць, нават золата, але дастаецца яно не такім небаракам, як мы з табой. Багацее ў нас той, хто прадае зямлю іншаземцам, хто заграбае жар чужымі рукамі.

Давялося развітацца з марай знайсці шчасце за акіянам. Цяпер Мікалай думаў толькі пра адно: дзе ўзяць грошай, каб вярнуцца дамоў, на радзіму? І зноў адпраўляўся шукаць работу, каб за кавалак хлеба прадаць не насытным гаспадарам сваю сілу. Гарачым потам паліваў ён даліну ў басейне ракі Рыо-дэ-Ла-Плата, дзе здабываў ракушкі, надрываўся на пагрузцы і разгрузцы параходаў у Буэнас-Айрэсе, задыхаўся ў нізкіх skleпах бровараў Кардовы.

А потым зноў курчыўся ад голаду ў вядомай на ўсю Аргенціну «Палерме» — звалцы беспрацоўных у прыгарадзе сталіцы.

На ўсё жыццё запомнілася сустрэча з даўно нябачанай зямлячкай — бярозкай. Бярозы тут не растуць. Іх привозяць з іншых месц. Як убачыў, так і аслупянеў, не зрабіў ані кроку. Прытуліўся да беласнежнай засохлай кары і прасядзеў каля дрэва ўсю ноч.

— Вось такі лёс чакае і мяне, сястрыца; завяну, засохну на чужыне...

4.

У самоце гады ідуць не шпарчэй, чым муха па смале. І здалася, што мінула не дзесяць, а цэлых сто гадоў з таго часу, як ён пакінуў радзіму, як выбіваецца з сілы,

каб зарабіць на дарогу дамоў. Толькі на дарогу. Большага яму не трэба. Не раз прыпамінаў словы аднавяскоўцаў, якія яшчэ тады раілі не ехаць:

— Усюды, браце, добра, дзе нас няма. У чужым краі — не на сваёй лаве, не скажаш: пасунься. Памятай гэта, зямляк. Так што, калі прыйдзеца туга, бяжы ў свой край, тут і пад елкай рай.

Прыпамінаў залатыя словы і, можа, у тысячны раз пачынаў пералічваць у сваім хатульку сэканомленыя песо, сабраныя на дарогу. А іх было вельмі мала.

У незабыўным 1939 годзе ў далёкую Аргенціну птушкай прыляцела радасная для Лагвіновіча вестка: савецкія людзі працягнулі руку дапамогі сваім заходнім братам. Меў бы крылы — адразу ж паляцеў бы. Цэлы месяц дабіваўся Мікалай дазволу паехаць на радзіму. Але дзе там: аргенцінскія ўлады і слухаць не хацелі пра вяртанне ў камуністычную краіну.

А неўзабаве ўвесь свет ускалыхнула вайна.

— Відаць, браткі, не ўбачыць нам над сабою роднага неба, — гаварыў Мікалай сваім сябрам-гаротнікам, эмігрантам з Беларусі.

Хто-ніхто з іх быў усё ж іншай думкі. Іншай думкі былі аргенцінскія камуністы і прафсаюзныя дзеячы. Да іх голасу Лагвіновіч прыслухоўваўся цяпер асабліва ўважліва. І калі ў прафсаюзе грузчыкаў тайна збіраліся сродкі для дапамогі Савецкаму Саюзу, Мікалай, не задумваючыся, высыпаў са свайго хатулька ў прафсаюзную касу ўсе свае грошы, да апошняга песо.

Не было канца бадзянням і пасля вайны. Толькі ў 1956 годзе ў савецкім пасольстве яму ўручылі самае дарагое, што можа быць у чалавека, — савецкі пашпарт. Хацелася бегчы і крычаць на ўсю вуліцу, на ўвесь Буэнас-Айрэс, на ўсю Аргенціну: «Я — грамадзянін Савецкага Саюза!».

Сэканомленых 3800 песо якраз хапіла на білет ад Буэнас-Айрэса да Адэсы.

5.

І вось ён зноў на пагорку, дзе стаяў, развітваючыся з радзімай, больш за чвэрць стагоддзя назад. «Праехаў. Ат, дзівак, паслухаўся правадніка». І слыняе прахожага:

— Скажы, браток, гэта — Малькавічы?

— Але, Малькавічы.

Не паверыў.

— Я пра вёску Малькавічы пытаюся.

— Гэта і ёсць вёска Малькавічы.

Даўно не плакаў Мікалай Данілавіч. Цярплівы і ўпарты, як кожны беларус, ён прывык моўчкі зносіць усё, што ні пасылаў яму лёс. А тут не стрымаўся — заплакаў. Але з чым параўнаеш слёзы радасці! Няма і не патрэбны ім параўнанні!

Ішоў паволі. Каб нічога не прамінуць, каб адразу ўсё ўбачыць. Дзівіўся: на месцы колішніх пахілых хацін — прыгожы, светлы, распланаваны пасёлак. У зеляніне гушчэзных дрэў — вясковая бальніца. На самым высокім месцы — Дом культуры, а побач — двухпавярховы гмах школы-дзсяцігодкі. Крыху воддаль — бібліятэка...

Адрывісты гудок спыніў Лагвіновіча пасярод вуліцы. Азірнуўся. І як гэта не заўважыў быў адразу: за густой чародкай галінастых бяроз — калгасны лесазабуд! Уразіла мноства магазінаў. Каля сельмага, шостага па ліку, суцішыў крок. Не заходзіў. І так усё добра відаць: вокны — амаль што на цэлую сцяну. А потым усё шыльды: «Пошта», «Хлебапякарня», «Шавецкая і кравецкая майстэрні», «Ашчадная каса»... І тут падумаў: «Відаць, ёсць што людзям захоўваць, калі і ў вёсцы адкрыта ашчадная каса!..»

Упершыню за ўсё жыццё ім апанавала нейкае дзіўнае пачуццё, ад якога пасвятлела ўваччу і стала лёгка дыхаць.

* * *

Позна ўвечары Мікалай Данілавіч перагарнуў у памяці апошнюю старонку сваёй аповесці пра шчасце.

— А цяпер, ужо вось пятнаццаты год працую на заводзе хімлесаўчастка, — нетаропка закончыў ён. — Работа лёгкая, па маіх гадах. Да ста рублёў у месяц зарабляю. А часам і больш... Сёе-тое перападае — прэміі, прагрэсіўкі...

Пра работу — ані слова. А менавіта зійздросныя поспехі ў працы прывялі мяне да гэтага чалавека. За чатырнаццаць гадоў работы на заводзе ён выканаў дваццаць пяць гадавых норм. Да гэтага, пэўна, нічога не варта дадаваць.

Загортваю і хаваю ў кішэню нязменны спадарожнік журналіста — блакнот. Дзякую гаспадару ўтульнага дома за яго расказ і прашу прабачэння, што патурбаваў.

— Куды ж вы? — схамянуўся Мікалай Данілавіч. —

Заставайцеся ў нас начаваць. Хата — як звон: месца хо-піць. Павячэраем разам. Гаспадыня свежанькім сырадо-ем пачастуе. Ёсць і сала і да сала...

Не хочацца пакрыўдзіць чалавека, але што паробіш: як прыехаў, адразу ж уладкаваўся ў гасцініцу і ўзяў ў кіно білет — ішоў якраз новы фільм.

— Мы ўчора з жонкай таксама ў кіно хадзілі. А сён-ня рашыў з унукам пазабаўляцца, — і гаспадар зноў ажыўляецца: — Вось вы казалі: у гасцініцу ўладкаваў-ся. Падумайце: у нас, у Малькавічах, — гасцініца... Не, вам усё гэта цяжка зразумець!..

На вуліцы, залітай яркім электрычным святлом, спя-валі дзяўчаты. Было шумна і людна. А за лесам, як і ўдзень, дружна ракаталі маторы экскаватараў. Мяско-выя меліяратары працягвалі наступ на балоты — апош-нія плямы на нашай зямлі ад далёкай мінуўшчыны.